

ÉRTESÍTŐ.

A renaissancékori bölcsészet története. Irta Domanovszky Endre, a nagy-szebeni m. k. felosztott jogakademiában a bölcsészet ny. r. nyug. tanára és a magy. tud. akademia l. tagja. Budapest (Franklin-társulat), 1890. Nagy 8-rét. 492 lap. Ara 4 frt.

A renaissance kora az emberi művelődés történetének egyik elsőrangú fejezete s legérdekesebb időszak. Annak hű és teljesen kimerítő képét adja Domanovszky előttünk levő művében, mely 1870, 75 és 78-ban megjelent 3 kötetes bölcsészettörténetének 4-ik kiegészítő kötetét képezi, de mint «önálló mű» is 12 évi szakadatlan gyűjtő munkásságának méltó gyümölcseként számottevő munka különben is erőlködő magyar philosophiai irodalmunkban.

Az alaposan és lelkiismeretesen kidolgozott munka, mely első ilyenmű mű magyar nyelvünkön, 489 lapon ismerteti általában a renaissance korát s ennek bölcsészetét, és pedig: *a)* az itáliai új platonismust s képviselőit: Gemistus Plethot, Bessariont, Marsilius Ficinust, a fiórenczi plátói akademiát: mirandolai Pico Jánost, Reuchlint, Betteshomot és Paracelsust; *b)* Aristoteles híveit: Tomaszus Leonikust, Achillinus Sándort, Pomponatiust, Caesalpinust, Zabarella Jakabot és Cremomini Caesart; *c)* a humanista bölcsészeket: Valla Lőrinczet, Vives Lajost, Agricola Rudolfot, Nizolius Mariust és Ramus Pétert; *d)* az itáliai természet-philosophusokat: Cardanust, Felesiust, Patrizzit és Bruno Jordánt; *e)* a politikai írókat: Dantét, Paduai Marsiliust és Machiavellit; *f)* a francia skeptikusokat: Montaigne Mihályt, Charron Pétert és Sanchez Ferenczet; végül a renaissance bölcsészeteére való «visszapillantás»-ban összefoglalja az egész kor irányzatát jellemző eszméket, megjelölve egyszersmind azt az utat, a melyet a bölcsészet a maga inkább negatív, mint pozitív irányú magvaival a reformatio korának s ezzel a modern philosophiának egyengetett. Rö-

viden: a mű azzal az *átmeneti* korszakkal foglalkozik, mely a formalisticus scholasticai philosophiát a reformatio-kori bölcsészettel köti össze, vagyis azzal a *szellemi erjedés* időszakával, melyben a középkori bölcsészet belső igaztalanságánál fogva felbomlik s az újkori philosophia csirái kezdenek kiképződni.

Igaza van a bölcsészettörténet komoly, őszinte tanulmányozásában és irodalmi művelésében sok becsülettel és elismeréssel foglalkozó írónak, midőn Előszavában így kiált fel: «Fájdalom! nálunk a tudománynak egy ága sincs, melynek olvasóköre oly kicsiny volna, mint éppen a philosophiának», a melyet a Platon-Aristoteles-féle terminológiára emlékeztetve «anyatudomány»-nak, tehát alapstudiumnak nevez s hozzáteszi, hogy «ez a körülmény nyomasztólag hat azon ember kedélyére, ki a philosophiának irodalmi úton való műveléséhez hajlamot érez magában és ki belátja, hogy egy nemzet irodalma annál alaposabb, nemesebb és tisztultabb, minél inkább át van hatva a philosophia szellemétől». Főleg a bölcsészettörténet az, mely a hazai studiumban még ez idő szerint sem érte el az őt méltán megillető helyet s teljes meghonosulását csak a szerencsés jövőtől várja. E tekintetben még a budapesti tudományegyetem bölcsészeti fakultása sem tesz kivételt, a melynek tanrendjében sokkal inkább szerepel p. o. az ethika, mint maga a bölcsészettörténet.

Ez aggasztóan szegényes philosophiai irodalmi viszonyainkra való tekintetből, de meg elvi szempontból sem tudjuk ennél fogva részünkről helyeselni azt a tág alapot, a melyet szerző művének adott akkor, a midőn a renaissance bölcsészetét a reformatio korától elkülönítve tárgyalja. Mert bár «a renaissance az emberi gondolkodás és műveltség világában egy hatalmas haladási lépés», mégis csak inkább negatív irányban való előkészítő factora annak a modern philosophiának, a melynek legelső alapvető rendszerét aztán — a multnak hamis hagyományaival radicalisabban szakítva — V. Bacon és Descartes alkotta meg. A renaissance korában még igen sok a középkori szertelenség, szerzőnk szerint is «sok az elfogultság, előítélet és babona». Bölcsészete — bár rajong a természetért — még nem ismeri a természeti jelenségek törvényeit; innen rendszereiben (p. o. Paracelsusnál, a kóborló orvosnál) a sok mágikus, astrologikus és alchimistikus elem. A vulkanikus forrongásnak korszaka ez, a mely az új szellemáramlatot, a reformatio s a modern bölcsészet alap gondolatait még csak csirában foglalja magában. Szerintünk czélszerűbb lett volna — Carrière «Die

philosophische Weltanschauung des Reformationszeitalters» cz. művét követve — a renaissance és a reformatio bölcsészeti világnézetét együttesen tárgyalni, hogy így a tudós szerzőtől művének befejezéseként mielőbb a modern philosophia történetét várhatnók. A «külön tárgyalás szükségessége» nincs a mű által indokolva. Mi szükség volt p. o. Campanellát, az olasz természetphilosophia betetőzőjét a reformatio korába utasítani?

Műve megírásában «eredeti forrásokat» használt s ez nagy érdeme. Bizonyára önállóbb eddig megjelent köteteinél, a melyeknek megírásánál Zellert, Rittert, Erdmannt és Baurt, a tübingai kritikai iskola fejét követte. Az idegen nyelvű eredeti források aztán, a nélkül, hogy az a mű belső értékét érintené, mégis megvesztegették helyenkint a gondolatok elrendezésében és kifejezésében a szerző irányát. Vannak itt-ott nehézkes constructiói és idegenszerű szófűzése, habár másrészt el kell ismernünk, hogy itt sokkal világosabb, szabatosabb és élvezhetőbb iránylyal és kevesebb tömörséggel van dolgunk, mint az előző kötetekben, a melyekből inkább «a tudós tanár, mint az ügyes író» tűnt ki. Mint önálló mű, a melynek belbecse inkább annak tartalmában van, a német irodalomban is megállaná a helyét.

Az egyes rendszerek tárgyalásánál — a mint az a dolog természetében rejlik — a művelődéstörténeti szempont az irányadó. Ítéleteiben mindenütt objectiv, a mennyiben kellő bölcsészeti szabadelvűséggel mindent az illető kor és egyén szempontjából igyekszik megítélni. De kellő figyelemmel volt a száraz schablonszerű krónikás előadást mellőzve a történeti pragmára is. Az egyes rendszereknek egymásból való kifejtése és kölcsönös egyéni átalakítása a tárgyalásból világosan kiérezhető. Charismaticus képességgel tudott elmélyedni az egyes bölcsészek műveibe és világnézetébe; vonzó alakban tünteti föl e kor társadalmi, politikai, vallási, irodalmi és művészi mozgalmát, mi mellett bírálati megjegyzései s a tárgyaláshoz fűzött reflexiói (p. o. Brunónál, Dantenál stb.) a mély vallásos, szabadelvűen gondolkodó s erős bölcsészeti érzékkel bíró philosophiai író jellemzik. A scholastica bölcsészettét bíráló gondolatainál, a melyek műve bevezetését képezik, még a német theol. és philos. irodalomban sem olvastam szebbeket és alaposabbakat, mely bölcsészet «míg egyrészt az előbbi philosophiát felozlatta, addig a másikat előkészítette», azonban már «az egyházi állapotok» rajzát kissé hosszadalmasnak találom.

A munka kimagaslóbb részletei kétségtelenül a Petrarcaról, Pat-

rizziról, Giordano Brunóról, Danteról, Paduai Marsiliusról és Machiavelliről írottak, a melyeknek néhány fejezete a Szemle olvasói előtt már ismeretes. De míg p. o. a humanismus ismertetésénél a classicus irodalom termékeiben nem fejt ki, hogy miben van az az erő, mely a renaissanceot létrehozta s csak az eredményt mutatja fel s nem egyszersmind a ható okokat is, addig a forrongó, olykor phantasticus Bruno pantheisticus-hylososticus philosophálásánál — mely talán Dante és Machiavellivel együtt a mű legremekőbb fejezete — igen sikerülten mutatja meg, hogy nála a pantheisticus és individualisticus gondolatok nincsenek specificusan egymástól elkülönítve s hogy rendszerét az universum, a természet vallásos imádása s a természetnek, világnak és istenségnek azonossága jellemzi. De már a Bruno-ünnepély felfogásában téved, a midőn azt kizárólag az olasz nemzeti egységért rajongó olaszok *politikai* ünnepélyének tartja a hierarchiával szemben. Szerintünk ez ünnepélynek mélyebb okai is vannak, mert ellenkező esetben mit keresett volna ott p. o. a németországi protestáns-egylet? Általában az olasz természetphilosophia tárgyalásánál nem eléggé szabatosan tüntette föl azt, hogy az sok phantasiával s kevés történetkritikai érzéssel szabadította föl a gondolkodást a középkori dogmás bölcsészeti abstractiótól s a philos. szellemet lekötő hierarchiától. Azonban helyesen utal arra, hogy a természeti létnek tudományos megfigyelése nemcsak a régi hagyományos tévedéseket és előítéleteket törte meg, hanem beleoltotta az emberbe az érzeki lét iránti érzéket és érdeklődést is, miáltal a tudatos gondolkodást fejlesztette s az önálló kutatás érzetét felkeltette, a mi aztán az ósdi dogmás hierarchia vereségével végződött. Itt még megjegyezzük, hogy Cusa Miklós is Vanini rendszerének elmaradása sines indokolva. A műnek szerintünk egyik hibája az — s ebben az előző kötetekkel egy nyomon halad — hogy *nincs benne irodalom*. Bölcsészettörténeti tankönyvem megírásánál szinte boszantó volt, a midőn p. o. Platon iratainak kritikai méltatását, mely újabban egész irodalmat létesített, hiába kerestem a szerző művében. *Ritter, Fischer, Erdmann* (itt is csak 1-ső kiadásban), *Carrière* s a bölcsészek eredeti művein kívül alig idéz valamit. Pedig közönségünk a philos. irodalmat alig ismeri s a tanulóknak is üdvös tájékozásul szolgál a jól megválasztott irodalom. Így többi között Ramusnál — a humanismus magyarországi terjedésének megfelelőleg (62—64 l.) — meg kellett volna említeni, hogy annak a logika egyszerűsítését czélzó dialecticája befolyással volt Apáczaik Cs. J., Buzinkai, Márton-

falvi, Tolnai és Lisznyai gondolkodására is, sőt művei Debreczenben 1697, 1704-ben s Nagyváradon 1653-ban ki is adattak. «Ramus» — úgy mond Apáczai — «Aristotelesnek böles mindentudósága helyett tisztább-féle bölesészetet pártul fogott . . . s a bölesészek zürébe módszere világánál szép rendet hozott», mígnem Ramus dialecticáját a cartesianismus kiszorította. A gazdag Bruno-irodalmat hasonlóképen kár volt mellőznie, így többi között Buday Józsefnek a Szemlében megjelent s az i. v. irodalmat eléggé hiven fölsorolt jeles értekezését. Általában szeretnők, ha bölesészettörténeti íróink a mi magyar philosophiai törekvéseinket is jobban méltányolnák, a mi a bölesészetnek nemzeti műveltségünkbe való szorosabb beékelését eredményezhetné. Igyekezzünk a lehetőség határán belül a philosophia terén is a nemzeti szellem s az abból eredő felfogás érvényesítésére! Brunót különben leghívebben jellemzi *Carrière*, kinek szavait felhasználás céljából Németország egyik igen tekintélyes szakközlönyéből im ide iktatjuk: «Bruno ist der philos. Genius Italiens, der mit dichterischer Begeisterung im Anschluss an die neue kopernikanische Lehre verkündet, dass die Erde ein Stern unter Sternen sei und Gott im Weltall seine Unendlichkeit entfalte, als innerlicher Künstler alles beseelend und bildend, durchdringend, und über allem als Geist und Liebe waltet. In Bruno gipfelt die Philosophie der Renaissance: er bietet eine Fülle von Ideen, doch mehr in Form der Anschauung als des wissenschaftlichen Beweises; muthig ringt er nach Geistesfreiheit in selbstschöpferischem Wissensdrange; weniger für das Volk, wie die Reformation und Mystik, mehr für eine Aristokratie der Gebildeten wie die Cultur der Renaissance überhaupt, trägt er die Fackel der Wahrheit; dem Protestantismus schliesst er sich innerlich nicht an, dessen Dogmatik verwirft er und stellt ihr seine heroische Begeisterung für das im Universum geoffenbarte Göttliche gegenüber. Er ist ein phantasiereicher Priester der Natur, der in der antiken Mythologie Symbole für seine Gedanken sucht, während Böhme in das menschliche Herz seinen Sündenschmerz und Erlösungsfreude im Anschluss an das Evangelium vertieft».

Az érdekes munkát különben, mely talán «az egyházi atyák korá»-nak szentelt szép tanulmányért Gregus Ágost emlékezetének van ajánlva, a legmelegebben ajánljuk az érdeklődők, különösen a fő- és középiskolák szives figyelmébe. Érdemes a munka az ő jutalmára! A tudós szerzőnek pedig lankadatlan munkakedvet és sok szerencsét kívánunk a valóban kívánatos további kötetek megírásához és közrebecsátásához!

Dr. Szlávik Mátyás.